

פרדריק ון אויגן

(איש הולנד – חסיד אומות העולם)

קורותי במחתרת ההולנדית האנטי־נאצית

...סכנת המלחמה התקרבה להולנד, חברי פריץ לנדסהוף (יהודי) שותף בלונדון באורח מקרי, צילצל אלינו והתחנן שנבוא שמה; הכל היה מוכן לקבלתנו ובעוד כמה ימים יהיה זה טאותר. אך לנו לא היתה דרושה אפילו שהות לחשוב על הצעה זו. החלטנו להישאר במקום, יקרה אשר יקרה. בעסקי לבי ידעתי שזו היתה בעצם החלטתי שלי ולא של עליונות [אשתי, יהודיה]. אך ידעתי גם שהיא לא תעזוב אותי לבדי ותעמוד על כך איתנה כסלע. ידעתי שבנסיבות אלו לא אסלה לעצמי לעולם אם אכרה. פריץ, ידידנו הטוב, השלים עם ההוכרעה והעדיף שלא יחזור אלינו, אלא ינסה להמשיך במפעל שבו התחלנו יחד, יתא זה באנגליה או באמריקה. כולנו פרצנו בבכי.

כעבור יומיים, בבווקר של ה־10 במאי 1940, הטילו הגרמנים את פצצותיהם והורידו צנחנים. תוך 4 ימים נאלצת הולנד להיכנע והכיבוש הגרמני היה לעובדה מוגמרת. יום הפלישה היה הקשה בחיי שנינו. הלכנו כל אחד למשרדו. עליזה לא מצאה שם איש והחלה לשרוף את תוכן התיקיות, את חליפות המכתבים וכל הנוגע להוצאת־הספרים *Querido**. חבל היה על כל החומר שאבד, אבל לא יכולתי לחלוק עליה.**

חיינו הפרטיים נמשכו, למרות המתיחות העצומה. באופטימיות הטבעית שלי הצלחתי לאזן את הפסימיות שלה. בעל הוצאת „קוורידו“ ועליזה לא וראו יותר את פניהם במשרדם. ברור היה שהעסקים יחוסלו; כל צוות העובדים היה מורכב

* הוצאת־הספרים אנטי־נאצית שפירסמה את יצירותיהם של סופרים גרמנים, יהודים ולא־יהודים, שהיו מוחרמים בריוך השלישי.

** פ. ו. א., עבד באותו זמן בהוצאת־הספרים המסונפת לעיהון הפועלים והמשיך בזה כל זמן שניתן היה להוציא את העיתון.

מיהודים, פרט לסוכן גרס ון אורשוט. עליזה גייסה את האמצעים הכספיים של החברה, כך שיכלה להמשיך לשלם לעובדים את משכורותיהם. היא אף המשיכה לעבוד: בשנות מלחמה אלו תירגמה כ־40 ספרים, רובם בעלי ערך ספרותי רב, שפורסמו בשמה הקודם. אך דאגתה היתה נתונה לי — ולא בלי סיבה. [בפקודת שלטונות הכיבוש הותרם מלאי הספרים של הוצאת „קורידור“, אך בניגוד לפקודה הוא לא הושמד ועם השיחרור החזירה המשטרה ההולנדית את הרכוש הזה, שתמורתו קיבלו הכנסה ניכרת: השוק היה צמא לספרים.]

בתחילת יוני 1940, כמצט בגמר שעות העבודה, תפסו אנשי ה־ס.ט. תגרמנים את המשרדים שלנו, הפסיקו את הקשר הטלפוני, ציוו על כל העובדים לצאת מתבניין. נשארו רק המנהלים, שנצטוו להישאר בתדריהם עד שייקראו. היכינו כשעה וחצי ואז הוזמנתי לבוא לחדרו של המנהל הכללי, שישב בחדרו כרגיל, ולידו שלושה נאצים הולנדים שאחד מהם בשם קרקסטור היה המדבר. שלטונות הכיבוש התלישו לקחת לידם את עיתונות הפועלים והקומיסאר סייס־אינקווארט מינה אותו, את קרקסטור, כמנהל כללי. הוא שמע על כישורי כמו"ל ושאל אם אהיה מוכן לשתף אותו פעולה בנאמנות. תגובתי הראשונה היתה שאינני מכיר בשום סמכות, אלא בזו של י. ג. ון דר פון, ושאני יודע אם הוא בכלל טסכים שאכנס איתם לדיון. על כך העיר ון דר פון, שהיה מעריך מאוד אם אביע את דעתי — משמע שהא נכנע. „ובכן, מר קרקסטור“, אמרתי, „הוששני כי שאלתך לא נוסחת כראוי, אם יש לך טושנ כלשהו על עבודתו של מו"ל, הרי תדע שיוכל לפעול עליפי התוכנית והרעיונות שלו. לפיכך היות צריך לשאול את עצמך, אם אתה מסוגל לשתף פעולה איתי, וככל ששמעתי על רעיונות הנאצים, ברי כי התשובה צריכה להיות לא. לכן גותרה לי רק מסקנה אחת: לסיים את תפקידי מיד“. קרקסטור הוסיף לפעול בקו האסטרטגי המוכר לנו היטב: הוא התפעל מתשובתי שהוכיחה לו שאני בעל אופי חזק, כלומר בדיוק אדם כדרוש להם. לעצור אין לו סמכות לפטר אדם במעמד כשלי — זה עסקו של הרייכטקומיסאר בלבד ועלי לחכות להכרעתו. תבחרתי שבינתיים לא אעסוק בשום עבודה יוצרת, אלא אסור למשרד כדי להיודע — ככל האפשר מהר — מהי התכרעת. הוא הציע שלא אתעקש על תשובתי הספונטאנית, וכי הוא מקוה שאחזור ואקבע את יחסי כשאתה יותר רגוע. במלים „אין לזה כל טעם“ יצאתי מתחדר. מיתרתי לבקר אצל שאר חברי ההנהלה בחדריהם; מסרתי להם מה שנאמר וקבענו לנו פגישה בשעות הערב. צילצלתי לעליזה כדי להרגיעה. הפגישה התקיימה כמתוכנן וכל אחד מסר את תגובתו. נתגלו הבדלי דעות. אף אחד לא רצה באמת להמשיך, אך רובם פחדו לנטוש את משרותיהם, הן בחתחשב במשמחותיהם, הן בטענה שמיטב להם להישאר ולא למסור את המשרות לידי נאצים. נפרדנו תוך הסכמה שכל אחד יחליט על דעת עצמו ולפי מצפונו. ברור שקשה היה לאנשים לקבל החלטות על עתידם כשזה היה לוט בערפל; כי איש לא ידע כיצד תיגמר המלחמה.

אני לא תלכטתי: אפילו לרגע אחד לא העליתי על הדעת שהנאצים ינצחו — ואם כן, לא היה לי כל עניין להמשיך בחיים תחת המשטר הנאצי. אם כן מה? דבר לא יכול למנוע ממני להיות חיי כבוד, חיים ראויים לשמם עליפי תפישתי. בשעת

קורותי בסחרות ההולנדית

הדיונים הללו בין חברי ההנהלה נשאר המנהל הכללי לבדו בבניין העצום שהקים ושבו שלט למעשה כראש לאירגון רבי-כוח. מי יודע אילו מחשבות חלפו במוחו באותן שעות אחרי שנכנע: הוא תלה עצמו, בלי להשאיר דברי פרידה.

כעבור שנים — וגם כרגע כשאני כותב רשימה זו — שאלתי את עצמי מפעם לפעם: האם גם לי יש חלק במוותו. תשובה אין.

ברור שעליות היתה מודאגת. היא פחדה, למעני יותר מאשר למען עצמה; כי יותר ממני ראתה לפני עיניה את התוצאות האפשריות מדרך התנהגותי. אולם לא התווכחתי בינינו. אופיה היה מורכב. כל ימי חייה חיתה בפחד, אך מול סכנה ממשית ידעה לעמוד בעוז. גם בשנים שלפני המלחמה, היתה תמיד עדה לסיכונים שלקחתי על עצמי, אך העריצה אותי ושמחה בהצלחותי. עתה נעשו הדברים יותר רציניים. עליות אמרה שידועה לה דעתי על סיכויי המלחמה ושהיא עצמה היתה פחות בטוחה — אולי בגלל מוצאה היהודי? בכל זאת קיבלה בלב שלם כל מה שהחלטתי, לרבות המסקנות. תמיד תמכה בי: אמרצה היתה.

עברו חמישה חודשים עד שהרייכסקומיסאר „אייזר“ את פיטורי. יש לתת שכלל לא ידע שאני קיים וקרקמסטר שיקר, כדי להרוויח זמן ולרכך אותי. הצעתו האחרונה היתה להקים — ברוטרדאם דווקא — בית-דפוס פרעלי במקביל לזה שבאמסטרדאם ובשם נייטראלי. הוא תבטח לי כסף ותקצבת נייר כמה שארצה וגם משמורת ככל שאדרוש. הוא ויתר גם על השימוש בשמי — יכולתי לפעול דרך „איש קש“, לבסוף אמרתי לו שלא אצא בדלת הראשית על-מנת לחזור באחורית ואז הוא הרפה ממני — היה זה רק בנובמבר 1940. כשיצאתי שאל אותי מה בסוגיית לעשות. מאחר שהדבר היה נודע להם ממילא, אמרתי לו שאני עומד לפתוח בית תוצאת ספרים פרטי לא גדול, בלתי-תלוי ובלתי פוליטי. באותו רגע נזכרתי בחברה בע"מ אותה הקמתי מטעם בית-התוצאה הפועלי, אך מבלי להשתמש בשמו. אני הייתי רשום כמנהל והמניות נמצאו בידי בית-התוצאה הפועלי. שם החברה היתה ABC. בשעתו חשבנו להשתמש בה במקרה שנחליט לתוציא ספרים שהקהל — ובמיוחד מוכרי-הספרים — לא היו מצפים להם מבית-התוצאה הפועלי, ולכן לא היו קונים אותם. עד עתה לא נזקקנו לה, והחברה היתה „רדומת“. הסברתי לקרקמסטר שאני מתכוונן לרכוש את המניות לפי ערכן הנומינאלי — פחות ממה שהיה עולה לייסד חברה חדשה. הוא הסכים, כנראה מתוך תקווה למשוך אותי חזרה. יצאתי מהמשרד כבעלת וכמנהלת של תוצאת ספרים חדשה. כנראה לא העריך קרקמסטר כראוי כמה הייתי מתקשה אילו ביקשתי באמת להקים חברה חדשה, לנוכח כל המגיבלות החמורות שהטילה מעצמת-הכיבוש.*

* אחרי המלחמה הראה לי המנהל החדש של בית-התוצאה הפועלי העתק מכתב ששלח קרקמסטר לשירות-הבטחון הגרמני (ה-ס.ד.) באותו היום ובו הציע להם לאסור אותי ועוד כמה מתברי, וביניהם לו ליכטפלד, „שהם כולם אנשים מטוכנים מאוד“. פרט זה לא ידעתי אז, אך סבל מקום הבנתי את מצבי. ה-ס.ד. לא הודרו לפעול על-פי הצעותיהם של הנאצים ההולנדיים.

התחלתי לעבוד וראשית־כל ביקשתי את ברט פנסטרה ויותאן וינקלר להשתתף אתי; הם הסכימו — לא בלי היסוס. מצאתי מקום למשרד במרכז העיר, במחסן של סוחר עורות. שכרתי את קומת הקרקע, כך שיכולנו תמיד לשים עין לבצעה ברחוב. כמובן היתה לנו דלת יציאה אחורית מוסתרת, שהובילה לתוך אחת חסיטאות. לא השתמשנו בה אף פעם, אך היא נסכה בנו הרגשת בטחון. העורות שבמרתף הפיצו צחנה, אבל התרגלנו, ואף השתוממנו כשמבקרים העירו לנו על כך.

תוכניתנו היתה להוציא בשקט מיספר לא גדול של ספרים טובים — עד לסיום „הקרב“ של הטלחמה — ואחר־כך להרחיב את הפעילות. הנורל רצה אחרת. בין הראשונים שבאו לבקרני היה אחד אנדריאס בליץ, ידידי ומוזל אף הוא. עוד בהיותי בבית־ההוצאה הפועלי עשינו מפעל משותף: סידרת של ספרי־כיס במחיר נמוך מאוד: 35 סנט — והצלחנו. קראנו לסדרה ABC, כלומר And. Blitz Collection, אך איש לא ידע את סוד השם. עתה היה בליץ מודאג מאוד, כי הוא יהודי ושותפו — נאצי. צריך היה למצוא פתרון, וכרגיל — תדרך הפשוטה היתה גם הטובה ביותר. הוא יצא מהשותפות, שילם את מחיר המניות, המשיכו לפרסם את ספרי הסדרה והכל הלך חלק. על אף המחיר הנמוך נשארו רווחים, כך שלבליץ לא היו דאגות פרנסה.

מאוחר יותר תפסו אותו הגרמנים ושמו אותו במאסר. ביקשתי רשות לבקר, בטענה שעלי לבקר אתו עניינים עסקיים. הצלחתי להגניב אתי את אשתו — וזו היתה לה הפעם האחרונה שראתה אותו.

בפברואר 1941 פרצה השביתה הכללית נגד רדיפות היהודים; פעילים ביותר היו מחוזות הולנד הצפונית (אמסטרדאם) ואוטרכט. הכוונה היתה להפגין את הסלידה מפני התשומה ולתראות ליהודים שאינם הפקר. השביתה פרצה באמסטרדאם ב־25 בפברואר וברור כי פה הגיבו הגרמנים בחריפות רבה. ישירות העסיקה אותי העובדה כי כל היהודים שהיו מועסקים בבית־ההוצאה הפועלי פוטרו מיד. מה יכלו לעשות? אחד־אחד הם באו אל משרדי ואנחנו, כמובן, צירפנו אותם אלינו. לא היתה לנו ברירה, אם כי ידענו שזה כרוך בסכנת הבעיות ההמירו ובראש הכל בעיית פרנסתן של כל המשפחות הללו. תחילה פעלנו בקנה־מידה צנוע ביותר, אך עתה היה עלינו להרחיב את הייצור ולהגיע למחזור גדול. טפס הנגיד, מהמדיס ומהבורד ביקשתי אשראי „בלאנקו“ (כלומר ללא בתחונות) להוצאת 100,000 עותקים — והם הואילו להסכים על שמי בלבד. או יומנו מועדון בשם „מויזקרינג“ (חוג משוררים מהמאה ה־17). הכוונה היתה לפרסם מדי שנה 4 ספרים מאת סופרים ידועים וחברי המועדון יקבלו אותם במחיר הנחת. תוכננו מהדורות של 25,000 עותקים. עתה החלה המלאכה. ברט פנסטרה אירגן את המכירות ואנשיו הפיצו את הספרים וגם גבו את הכסף. עזר לנו מסע לחישות — שלא יומנו אותו כלל — כי השתתפות במועדון יש בה משום סיוע לתנועת המרי.

יותר מסובכת היתה בעיה נוספת. מלכתחילה ידעתי שכך לא נוכל להמשיך לעולם ושבמוקדם או במאוחר יהיו אנשינו זקוקים לתעודות־זהות ושאר תעודות

חדשות. עד עתה פעלנו במסגרת החוק, אלא שידענו כי עד מהרה לא יהיה בכך די וכי נדברים שניאלץ לעשותם מעתה לא יהיו „חוקיים“ כלל וכלל.

לפתרון הבעיה הקדשתי מחשבה רבה. ראשית חוכמה היתה, כמובן, הפרדה בין הפעולות החוקיות לבלתי-חוקיות. לפיכך הוסכם ביני לבין יוחאן וינקלר וברט פנסטרה שאסתלק מן השותפות, כדי שמעשי בעתיד לא יוכלו לסכן את פעולותינו החוקיות. לו ליכטפלד קיבל אותי כשותף במסחר הצעצועים, אותו ניהל כנאמן לידידו היהודי שירד למחתרת. הוא עסק גם בספרי ילדים וזה נתן תירוץ טוב לעבודתי בחברה זו. רשמית גם קנה לו ליכטפלד את העסק, כך שהוא נמצא עתה בידים „אריזות“. למולנו לא תהב איש את אפו לתוך העסק: לו העסק מקום חשוב בתנועת המרי של האמנים ואני התכוננתי לפעולה בתחום חלקלק ביותר. ליסם כך בחרתי בשם דת קס — שם נפוץ אצל יהודי הולנד, אך לא נדיר גם אצל הולנדים נוצרים. בחרתי בשם זה בתכרה מלאה, כי כל מי שישמע אותי יחשוב שאני יהודי, אך מי שיפגוש אותי לא ינחש שאני יהודי.

תעודות-זהות מזויפות נמצאו כבר במחזור, אך אלו שנתקלתי בהן לא היו עשויות כראוי. ערב אחד ביקרתי אצל תבת שלי ובמקרה ראיתי שהיא ובעלה גמרו לגזור אריות קטנים מציור בנדול המצוי על תעודות-זהות שלנו. שאלתי את חתני אם יוכל לספק לי 10 תעודות-זהות — תמורת תשלום. היה עליו לשאול את הממונה עליו, אך הוא חשב שלא יהיה בכך כל קושי. כעבור כמה ימים בא אלי עם התעודות וקיבל תמורתן 1000 גולדן. בחנתי אותן ומצאתי שהתוצרת היתה גרועה ביותר וכי גם מי שאיננו מומחה יגלה את הזיוף. לפני עיניו קרעתי אותן לקרעים ואמרתי לו שיוודיע לממונה עליו כי כל מי שייתפס עם תעודה כזו — חייו בסכנה; מוטב בלי גירות, מאשר עם כאלה.

ביחד עם בעל-מקצוע — צלם-ליטוגראף — הכנתי את תחומר לחיקוי מושלם של התעודה המבוקשת. אך מי ידעם אותה ולא ייהרג מיד? נפלא הוא, כמה הדברים נעשים לעתים קלים ופשוטים, כשרק חושבים עד הסוף ולא בשיגרה. ידעתי את שעלי לעשות. הגה בית-הדפוס של היהודי נן ליר הוחרם ובעליו ומנהליו פוטר, אולם הפועל הראשי לא פוטר ואף לא סירב להמשיך בעבודתו, כנראה עלי-סי בקשתו של בעל המפעל, שרצה כי יישאר שם מי שיטמור על האינטרסים שלו. הכרתי את דעותיו הפוליטיות ואת אופיו הטוב והייתי בטוח שלא עבר לצד הגרמנים. ביקרתי אצלו, הראיתי לו את תחומר וביקשתי להדפיסו. בתור בעל-מקצוע התלחב מטיב חגלופות, אך טען שלא יוכל לשרתני. טענתי כי הסיכון הוא אפס; אך הוא הסביר שלא זוהי הסיבה, אלא שכבר קיבל תוספת ממישנו אחר לאותה מטרה והבטיח לא לשרת אלא את המזמין ההוא. שאלתי אם „תחומר“ שקיבל היה באיכות ובטיב כשלי והוא, כאדם ישר, ענה כי שלי עולה עליו. לא נותר לי אלא לבקשו ליצור קשר ביני לבין הצד ההוא. והנה כעבור כמה ימים הופיע במשרד בית-המסחר לצעצועים אדם וביקש להיפגש אתי אישית וכי העניין דחוף. קיבלתי אותו מבלי לדעת מיזהו. הלכנו ביחד אל הקומה העליונה והבטחתי לו כי שם לא יפריע לנו איש. הוא זעם ואמר כי אני אשם באובדן הייתם של עשרת בני-אדם. אז הבנתי כי זה האיש ממני קנייתי — באמצעות חתני — את עשר תעודות-זהות

שקרצתי לקרצים, „אתה טועה“, ענית, „הצלתי את אותם עשרת אנשים, אולם על מצפונך יעיק אובדן חייהם של רבים אם תמשיך בזיוף תעודות בצורה המטופשת והחובבנית כפי שהתחלתי“. כך המשכנו להאשים איש את רעהו עד שנרגע. הראיתי לו את „החומר“ שלי והזכרתי לו שהגנו נמצאים באותו הצד של השולחן ושמוטב כי נשתף פעולה. מצאתי כי רק גאוות שווא היא שמנעה ממנו לשחרר את הפועל הראשי של נן ליר מהבטחתו שלא להדפיס למען לקוח אחר. הוא רצה להישאר יחידי בעסק. לשווא ביקשתי לשכנעו כי למען יתר בטחון מוטב לא לרכוש את הכל במקום אחד. לי לא היה כל עניין לזייף דווקא תעודה זו. רציתי שתהיה בידי כל כמות שתידרש — רשתתה בטיב המעולה ביותר; ועל כסיס זה הגענו לידי הסכם. מוכן היה להשמיד את הגלופות הישנות שלנו ולהשתמש בשלי, שהיו מוכנות להדפסה. גם המגע השוטף בינינו יישמר. אם יהיה לו צורך בכרטיסי-מזון — יוכל לפנות אלי ובוודאי אוכל לעזור לו. מאז עבדנו יחד והתיידדנו. התברר כי שמו ג'ריט יאן ון דר פן, פסל במקצועו. היינו נפגשים פעם או פעמיים בשבוע, לרוב במשרד המיועד ללקוחות בבית-הדפוס של ון ליר. שם יכולנו לשקת על ביצוע הזמנותינו וללבן בעיות שהיו, כמובן, מתעוררות מומן לזמן; אף מצאנו דרכים כיצד לסייע זה לזה. הגרמנים ברוב טיפשותם מעולם לא עלו על עקבותינו.

עתה היו בידינו תעודות-זהות מושלמות וצריך היה לספקן קודם-כל לאלה שהיו זקוקים להן באופן הדחוף ביותר. כלל נקוט היה בידי לא למסור עותק של תעודה בעצמי, כי בכך הייתי מסכן את האירגון שזה אך החל לפעול. חיפשתי לי ידידים ותיקים שיכולתי לסמוך עליהם; ואף בכך לא הסתפקתי: גם בין קרוביהם לא צריכה היתה להתגלות חולשה. הם היו צריכים להיות אנשים מן הנאמנים ביותר. אלה שנמצאו ראויים לתפקיד נעשו לאנשי הקשר שלי. לא היה קשה למצוא אותם, לרוב מבין חברי מפלגת העבודה ופקידיה ושוב נהניתי מעזרתו של ברט פנסטרה. את הוראותיהם כיצד לטפל בתעודת-זהות שלא התקלקל מסרתי לכל אחד בנפרד — כי אמור היה שיכירו זה את זה. לראשונה צריך היה לספק גיירות לעובדי ה-ABC, לבני משפחותיהם וידידיהם. לידידים אלה, כמובן, היו שוב משפחות וקרובים ותכול ביקשו להצטייד בגיירות המתאימים, שיבטיחו את שלומם. מיספר התעודות שנדרשו עלה במהירות מסחררת ולפיכך צריך היה להרבות במיספר אנשי הקשר שלי. מסיבות בטחון היה עליהם להמשיך בעבודתם הסדירה ולבצע את הפעולות הבלתי-ליגאליות בומנם החופשי. נוסף על כך נדרש יותר ויותר זמן לטיפול בכל מקרה ומקרה, כי מי שירד למחתרת היה זקוק גם לכרטיס-מזון, וסידור זה חייב לא ביקור חד-פעמי כמו לרכישת תעודת-זהות, אלא ביקור סדיר פעם בחודש. לעתים גם צריך היה למצוא מקום למחבוא, ומאחר שמיספר המסתתרים הלך וגדל, התפשט גם שטח הפעולה מאמסטרדאם העיר לסביבתה ואחר-כך לכל רחבי הארץ. לפיכך היינו זקוקים גם לכרטיסי-מזון בכמות הולכת וגדלה, ובתחום זה קיבלנו שירות שקשה להעריכו מאחד הידידים: וים רוגלינק, איש מפלגת העבודה. בין מכריו היו הרבה מזכירי ערים והוא גם ידע את השתייכותם הפוליטית. מדי תודש היו העיריות מקבלות כרטיסי-מזון כהתאם למיספר התושבים הרשומים אצלן — ומשהו מעבר לכך. ידידיו של וים רוגלינק לא היססו להעמיד לרשותנו

את כל עודשי הכרטיסים שלהם, תחילה זה הספיק, אך במשך הזמן גדלו הצרכים. גם במקרה זה הפתרון היה פשוט להפליא. וים היה מודיע לנו מתי יתקבלו הכרטיסים בעיריה זו או אחרת ובאיו כמות. אז היו אייאלת מאנשי-הזרוע שלנו מביימים „התנפלות” ובכך נפתרה הבעיה לאותו חודש — כי פקדי העיריה ההיא הרי יצאו נקיים. מובן מאליו שלא היו בידינו רשימות ומיספרים של תעודות-זהויות שהפצנו, אולם זכורני — כי היתה זו בעיה חוזרת ונשנית מדי חודש — שהגענו למיספר של כ-15,000 כרטיסי-מזון בקבוצת דה קס בלבד. שאר הקבוצות הדכיקו בנו כינוי: „קבוצת ה-15,000”.

פתאום אירע דבר ששינת את חיי מן היסוד, וגרוע מזה, גם את חייה של עליזה. נודע לי, כי הצלם-ליטוגראף שלי בעצר ברוטרדאם. הוא היה בדרכו אל ידיד. אף הוא חבר אירגון המרי, ולא ידע — ואף לא יכול היה לדעת — כי ידידו בעצר, וכי ביתו של זה תפוס ומשמש עתה בידי הגרמנים כמלכודת. ברגע שביקש תאיש להיכנס לדירתו הוא נאסר והושלך לכלא. היה זה אות-אזהרה חמור, כי לעולם אינך יכול לדעת אם יעצור ידידך די כוח לעמוד בפני שיטות התקירה. הוא ידע את שמי ואף את כתובתי, כי ידידים היונו מזה זמן רב, עוד מלפני המלחמה. מכללי המחתרת הוא, שבמצב כזה עליך לחשוש לשלוטך ולנטע בהתאם. לא יכולתי לצלצל אל עליזה, אך שלחתי אליה מישחו עם פתק כדי שתדע, שלא אוכל לבוא הביתה בימים הקרובים ושאינן לה מה לדאוג. כשבועיים לאחר-מכן הביא לי לו ליכטפלד מכתב שנשלח אל בית-המסחר לצעצועים, שם פיתחנו את טופסי תעודות-הזהויות. השולח היה הצלם-ליטוגראף שלי והוא תיאר כיצד נתפס ואת אשר עבר עליו; שניסה לא לגלות כל דבר בעל חשיבות, אך קיבל רושם שהגרמנים ממלא ידעים לא מעט. הם עינו אותו ואיימו להרגו והוא פחד שיחסלוהו. הסיכוי היחידי שלו — כך נאמר לו — הוא שיוסכים לעבוד למענם. עלימנת לרכוש את אמונם הוא הוציא את הקלף הגדול: הוא גילה להם את שמי ואת כתובתי ואת עבודתנו המשותפת. הוא תספיק שינסה לברוח לחוץ-לארץ. הכיר בכך שמעתה הוא בוגד וזה הפיק עלי ותקוותו היחידה — שאסלח לו. לא יכולתי לגנותו בשל כך. שאלתי עצמי אם היה לי עצמי הכוח להחזיק מעמד בנסיכות כאלו ולא הייתי בטוח בתשובה חיובית. עליכן חשבתי על דרך בטוחה שתמנע מטני לחיות לבוגד; כי במקרה שלי הייתי מסכן חייהם של מאות ואפילו של אלפי בני-אדם — וזוהי הכרה אימתה. חשבתי על רעל ונזכרתי בציאן-קאלי, הנראה כמלח טחון דק. 0.6 גראם די בהם להרוג אדם. עליך לקחתו עם מעט מים — אך מים תמצא בכל מקום, אפילו בכלא. הכנתי לי כמה מנות של 1.2 גראם — עלימנת להיות בטוח והתזקתי אותן על גופי. המלאי שלי הגיע לקילוגרם שלם. אך יום אחד ניצנץ בי הרעיון שהגרמנים עלולים לחפש בבגדי ולגלות את הרעל בטרם אספיק להשתמש בו. לפיכך עלי להתכונן גם לאפשרות כזו, והנה בא לעזרתי רופא-שיניים זריו. חלת החליף אצלי אחת השיניים הטוחנות בשן תותבת ובה נשאר חלל שיכול להכיל את כל חכמות הדרושה ואפשר היה להבריגה ולהוציאה בקלות. למולי לא היה לי צורך להשתמש בתחבולת זו.

מובן שהיו לי מנעים כלשהם עם קבוצות מהתרת אחרות. לא רציתי בהתמוגות אתן. הגדולה בהן, כנראה, היתה ה-LO (האירגון הארצי) וזו הומינה אותי לפעמים

להצטרף, אך תמיד סירבתי. התנהגותם הלמה בני-אדם בזמנים כתיקנם; הם קיוונו פגישות שמיספר המשתתפים בהן הגיע ל-25 ויותר ורבים מהם נתפסו. „מועדון המתאבדים“, קראתי להם. כה רבים מהם נכלאו, עד שהצעתי להם את המצאתי, את רופאי השיניים והרעל, אך הם לא הסכימו. רוב מנהיגיהם היו קאתולים ובעיניהם התאבדות היא פשע שאין לו כפרה, בכל הנסיבות.

עד עתה לא מסרתי לעלווה על השינוי במצב, אך עתה שוב לא היה מנוס מכך. אירגנתי פגישה אתה באמסטרדאם והסברתי לה שלא אוכל לבוא יותר הביתה עד סוף המלחמה — ולפי הערכתי האופטימית זה לא יקח זמן רב. דעתה שלה היתה אחרת, כמובן, והיא הביאה בחשבון שלוש שנים נוספות. היא רצתה שלא אסכן את חיי יותר ממידת החכרה, רק ביקשה שמדי פעם אתן לה סימן שאני חי וזאת הבטחתי וקיימתי.

אולם גם עליה ריחפה סכנה. בחיפושיהם אחרי יכלו הגרמנים לאסור אותה כדי לגלות בעזרתה את מקום מחבואי. על כן הכנתי מכתב עם תאריך יצן, שבו הודעתי לה בצער רב על כשלון חיי הנישואין שלנו. אין זו אשמתה — כתבתי — אך מתברר כי לאורך ימים אין אנחנו מתאימים ומוטב להימנע מטרטאגדיה. עלי-כן אני משאיר לה את הבית וכל אשר בו ומחזיר לה את טבעת הנישואין. נתתי בידה את הטבעת ואת המכתב והסברתי לה שעליה להחזיקם יחד במקום שקל למוצאם. זה היה רגע עצוב ביותר לשינוי. אור ליום ה-30 באוקטובר מילא מכתב זה את תפקידו עד להפליא.

כשקבוצת דה קס הגיעה להיקף שהצריך כ-15,000 כרטיסי-מוון, התרחבו גם שאר האירגונים וסך-הכל הכרטיסים הדרושים עלתה על 200,000. עתה נוצרו קשיים שלא חזינו אותם מראש והתברר הצורך בנקיטת צעדים התואמים את המצב. במקום המגעים הדורפים התגבשה ועדה קבועה, בת 10 חברים בערך, שנודעה כוועדת כרטיסי-המוון. השתתפתי בה מטעם קבוצת דה קס ויצגתי גם את קבוצת „הצפון“. כי באי-כוח המחוזות הצפוניים לא יכלו לבוא אל פגישות הוועדה, שהתקיימו פעם בחודש באוטרכט באולם הישיבות של ראשי העדה שלייד אחת הכנסיות. יושבי הראש היה איש משרד הקיצוב המרכזי הרשמי שמושביו היה בעיר צוולף. הנוהג היה פשוט, כה פשוט עד שלא יאמן כי יסופר. היוזר הכין רשימה וכל קבוצת מסרה על מיספר הכרטיסים הדרושים לה. אחר-כך הודיע לנו איש משרד הקיצוב כמה יוכל להעמיד לרשותנו. את ההפרש היו מכסים בעזרת פעולות שדה. כל חברי הוועדה מסרו אודות יכולתן של קבוצותיהן ומה שחסר בסוף — הודפס. את פקודות ההדפסה חילקו לאותן הקבוצות שבידיהן היתה היכולת הטכנית. הפגישות לא ארכו יותר משעה עד שעה וחצי ולא נתגלצו בהן קשיים ולא היו הפרעות. היתה זה שיתוף-פעולה מופלא, שפעל במשך כל שנות הכיבוש.

לאחר שהחלטתי לא לחזור עוד לביתי עד עבר זעם, השתנה אורח חיי. מדי פעם שיניתי את מקום משרדי ולעתים קרובות עוד יותר את מקום תלינה שלי ורק השליחה שלי, לוטה מנדל (שבבעלת, יהודי גרמני, נתפס עוד לפני כיבושה של חולנד וישב בכלא ברלין) ידעה תמיד היכן למצוא אותי. מעולם לא נתקלתי בקשיים במציאת מקום-לינה. הייתי מצוייד היטב. כל רכושי היה חיק קטן ושק-שינה צר

ואליו התרגלתי עד כי המשכתי להשתמש בו עוד שנים רבות אחרי המלחמה. הרשיתי לעצמי מותרות: חולצות משי עשירות ממצנחים אנגליים. ידיד ותיק שלי, קורט קהלר, בן להורים גרמנים, שנולד והתחנך בהולנד, נקרא לשירות צבאי על-ידי הגרמנים. אחרי התייעצות עם כמה חברים החליט להתייצב, מתוך שיקול שכן יוכל לסייע למחתרת, בעוד שאחרת צריך היה להסתגר בעצמו ולהזיק לעזרתם של אחרים. תוך זמן קצר הגיע לדרגה גבוהה למדי ובידי נמסר הפיקוח על מחסני הצבא, כולל נשק שנלקח שולל. הוא סיפק לי פרי אננס, אקדחים ולעתים אף מצנחים. תזכור נלקח לרוב מהמחסן המרכזי שבין בוסום והילורסום, סמוך ללארן, מקום מגורי. לצורכי הצברה בטוחה העסקתי צעיר בריא שהוצב בעיתון הגרמני. בכל מקרה כזה היה עליו להשתמש בארגו מיוחד ובסרט הדבקה, שהודפס עליו השם „העיתון הגרמני“, מסביב לארגו. כך לא היתה לאף אחד סמכות לבדוק את המטען ואף פעם לא היו לנו קשיים.

קורט קהלר לא ידע פחד, פעם אחת — זה היה ב־1944, כשכבר הקימונו את ה־RR [ראה להלן] — נדרשנו על-ידי מיפקדת בעלות-הברית להמציא להם תרשים מלא של שטח המיפקדה הגרמנית. קורט הכינו בשבילי הזמין אותי לטיול בשטח על-מנת להוסיף כמה פרטים והסברים — הכל כמובן בתנאי שלא ארשום דבר; אלא שבשעת הטיול הזה פגשנו את מארי האמל ידידתי הטובה מטיילת לה על אופניים (היא היתה במחתרת בקירבת מקום). היא לא עצרה ולא הייתי מדבר אליה, אולם הייתי בטוח שהיא תיגש מיד לעליזה ותספר לה שראתה אותי בתברתו של קצין גרמני, דבר שיבהיל את עליזה עד מוות. על-כן נפרדתי מקתלת ומצאתי לי ידיד שמוכן היה לבקר אצל אשתי ולהרגיעה. כעבור כמה חודשים חש קהלר בסכנה, ירד למחתרת, שם הכיר רקדנית ואחרי המלחמה התחתן איתה.

תגדידה המתמדת דיכאת אותי לעתים, מה גם שידעתי שיש לי בית שם מצפים לי ברוב געגועים — אלא שגם ידעתי כי זהו חלום בלבד. אסור היה לי לשקוע בדכאון, לא רק בשל בטחוני האישי, אלא גם כדי לא לרפות את רוחם ואת ידיהם של ידידי ואנשי הקשר הרבים שלי. בתרתי בעבודת יחיד — ללא צוות — כי צורה זו נראתה לי בטוחה יותר ולא היה לי למי למסור את העניינים. כך בניתי את האירגון: הוא פעל בסדר ועלי האחריות — כי בכך רציתי, ועלי להחזיק סעמד עד הסוף. הרהורים ושיקולים אלה שמרו עלי שלא אפול קורבן למצביירות.

ובכל זאת הוטבה הרגשתי לאחר שאחד מידידי עשה לי הכרה עם מר צאלברג. תלת קיבל אותי בחשדנות רבה וחקר אותי חקירת שתי-וערב בטרם החליט לקחת אותי אל תוך ביתו הגדול ברחוב לייסן, שם החזיק בשתי הקומות העליונות. בכל שיחה היה קורא לגרמנים בכל שמות הגנאי שבמילון ואף שאינם נכללים בו. לי נתן חדר נפרד עם כל הנוחיות, ליד הטרקלין שלו וחדר אמבטיה בקומה העליונה. ליד אמבטיה זו היה מקלט שאין טוב ממנו; כי באחד הקירות היתה דלת מצופת באריחי חרסינה מוסחית, כך שלא הצלחתי לגלותה, אפילו לאחר שאמר לי כי ישנה מאחורי דלת זו נמצא מקלט מצויד בכל, כולל משקת, משוה לאכול, וזג כפכפים ואקדה. אמרתי לצאלברג שכאן אני מרגיש עצמי כה בטוח שהייתי רוצה להישאר במקום עד סוף המלחמה. זה היה בקיץ 1944, והוא אמר כי הקץ קרוב ומכל מקום אל

לי לדאוג — אם יקו אדם במדים להיכנס לבית פנימה הוא יירה בו עוד בהיותו בבית המדרגות; והוא תראה לי כי היה שם תדרגותיות שלא בשימוש ובו שני אקדחים טעונים. צאלברג היה קצין צבא בגימלאות, אלמן, שחי לו לבדו ורק בסופי שבוע היתה באת אליו חברה — מורה בבית ספר, רק אונן אחת תיתה לו — ו"א בעצם היו לו שתיים, אבל השניה היתה פרוטזה, ולרוב שמר אותה במגירת מכתבתו. פעם שמעתי אותו מדבר בחדרו בקול ומאחר שפניני היה דחוף העזתי סוף סוף להיכנס ומצאתי אותו לבדו שקוע בוויכוח פוליטי חריף עם קריין הראדיו — גאצי כמובן. נשארתי אצל צאלברג עד גמר המלחמה, פרט להפסקה של שבוע אחד. מעולם לא נתקלתי בהכנסת אורחים כה יפה.

בקראי מה שסיפרתי עד עתה על קבוצת דה קס ואירגונה דומני שמתעורר הרשעם כאילו במאמצינו לעזור לאנשים להסתתר ולספק להם תעודות מעולם לא קרו אסונות, אך לא כן הדבר. מובן מאליו שהיו חקלות, ולעתים ביקשנו לתן פתרונות בעזרתן של קבוצות המחתרת תאחרות, או בעזרתם של יחידים. שמעתי, כמובן, על דברים כאלה אך לא סיפרתי עליהם כאן מפני שנתבקשתי למסור על קורותי אני ולא על תנועת המחתרת כולה. אם נתעוררו קשיים, טיפלו בהם לרוב אנשי הקשר שלי בהתאם לכללים ולהוראות של אירגוננו. אולם קרה גם שהתערבתי אישית. והנה קרה מקרה דחוף בשני יהודים שנאלצו להסתתר וביקשו ממני כתובת, ובדייק, ימים אחדים קודם לכן הוצעה לנו כתובת בהארלם, תוך הערה שמקום זה שמוך לוויקטור נן פרוולנד, משורר שפירסם את כתביו בכית"תוצאת שלנו. ידעתי שוואן פרוולנד אוסן יפת באחד המחזות המורדזים, אך שאלתי אם הוא עדיין מעוניין בכתובת החדשה. הוא ויתר עליה, ומסרתי את הטיפול בידי קנס דה לארה שעבדה בשבילנו מזה זמן רב. היא היתה יהודית, נשואה ליהודי, אך סירבה להירשם כדרישת הגרמנים. היא לא ידעה פחד חזקות ליוסיה, לבטחונה העצמי ולגאוותה התחלכת לה כאילו לא שמעה כלל על הכיבוש הגרמני. עליה הוטל להביא את שני ה"לקוחות" שלנו להארלם; היא חזרה ומסרה שהכל בסדר. אולם עוד באותו לילה נאלצה להזעיק אותי: בחדר שהוקצה להם מצאו שני היהודים אדם מוסתר שלישי, שסיפר להם שבעלי הבית לא רק דרשו כסף — זאת ידענו — אלא שנתנו למסור את אורחיהם כעבור יומיים-שלושה לידי ה"ס.ד. שני הניצולים שלנו ברחו דרך החלון שבקומה השנייה, הצליחו לחזור לאמסטרדאם וסירו לתגס דה לארה את שגורע להם. ובכן, היתה זו מלכודת ליצדים! עלינו לנקוט פעולה. תחילה חשבתי לשלוח כמה מאנשי הגורע שלנו כדי להסלם, אך לא רציתי להחליט על ייסוד המידע שבידי ומצאתי שצריכה להינתן להם האפשרות להסביר ואולי להצדיק עצמם, ומאחר שזה היה מקרה ראשון מסוגו, החלטתי שעלי לפעול בעצמי. לפיכך יצאתי להארלם בבוקר המחרת רכוב על אופניים, בלוויית שנים מאנשי, אחד מהם קצין משטרה וצלה נצויין. המקום נמצא בקצה העיר וברחוב שתי שורות של בתים משפחתיים. לחברי תוריתי לא לקחת אתם שום תעודות, משום שלא נצטרך להן. את האופניים השארנו בכניסה לרחוב, ואל הבית נכנסנו באין מפריע. צילצלתי ופתחתי לי אשה בעלת מבנה גוף כשל אגרוסן. הזכרתי ששמעתי כי היא נתנה לעתים לאכסן אורחים ומיד הכניסה אותנו לחדרי המגורים, שם פגשנו את בעלה הנכה במקצת. אמרתי לה

את ששמענו והוספתי שבאנו לחסל מלכודת זו, אך ניתן להם אפשרות להשמיע את דבריהם, כי אין בדעתנו להרוג חפים מפשע. האשה הסבירה: לפני יותר משנתיים החלחל לתת מקלט לאנשים תמורת תשלום — כי היו זקוקים לכסף. לפני שלושה חודשים נתפסו עלי ידי הגרמנים, נאסרו ועונו. לבסוף הועמדו בפני ברירה: למות או להוסיף ולאכסן יהודים המצופשים מסתור ולהסגירם לידי ה-ס.ד. הם בחרו להציל את חייהם ואין להם תרגשת אשמה, מאחר שעשו מה שיכלו. זה הספיק לנו: כדי להציל את חייהם העלובים הסכימו להקריב חייהם של חפים מפשע. שלושתנו החלפנו בינינו מבטים וברור היה שאין בינינו חילוקי-דעות. עלינו לפעול. אך באותו רגע נכנסה לחדר בריצה ילדה בת שתיים-עשרה בערך, כנראה חזרה מבית-הספר. וכיצד אפשר לתרוג הורים לעיני ילדתם, אפילו הם פושעים, ואפילו זוהי שעת מלחמה? האשה ניצלה את רגע התיסוס וקפצה אל בין הדלת לילדה שעמדה במקומה כקפארה. האב יצא ואחריי השוטר שלנו. הם נזרו בגינה הקטנה שלפני הבית — הכל תוך כדי ריצה. האשה נפלה ראשונה ואחריה בעלה. אולם ברחוב שקט כזה לא יכול מאורע כעין זה לעבור מבלי לעורר תשומת-לב. עלי-כן עברנו את הבית, יצאנו דרך הדלת האחורית, חצינו חלקת אדמה, קפצנו מעל לתעלה ומעל לפסי-הרכבת והנה נפגשנו בבית אחד הידוע כפי שתוכנן. למחרת מצחק היה לקרוא את הדיווח בעיתונים: „טרוריסטים יורים בוגג זקנים שקטים שמעולם לא עשו רע לאישׁ. אנב, הם לא מתו, רק נפצעו; האשה קשה, הגבר פחות קשה.

אלא שעד מהרה לא היתה לנו יותר סיבה לצחוק. הודות ליחסים הטובים שלנו עם משטרת הארלם, נודע לנו כי בידי הגרמנים ישנה אחיזה. בבורחנו מהבית השארנו כמובן את האופניים והארש השלישי שלנו אף חשאייר שם את מעיל הנשם שלו ובכיסו נמצא כרטיס-שמירה לאופניים של מוסך קרוב לתחנת-הרכבת המרכזית של אמסטרדם ומעתה לא יקשה לאתר את בעל האופניים. נתחיי לאיש הוראה לא לצאת ממחבואו למשך שבועיים לפחות והוא הבטיח לי על כך, אך כעבור שבוע הלך לבקר אצל חברתו ושם כבר חיכו לו. לפני בית-המשפט הגרמני — ואולי אף לפני-כן — הוא גילה את שמותינו וכולנו נידונונו למיתה. עורך-הדין שלי טונינו, אף הוא פעיל במחתרת, שלח לי העתק של פסק-הדין. ביקשתיו מיד לא לספר על כך לעליות, אך מאוחר יותר נודע לי שהיא ידעה על פסק-הדין וביקשה את טונינו לא לספר לי. תרגשת מזוהה היא לקרוא מיסמך כזה, אולם מאחר שהם לא תפסו אותי — וידעתי שלא יתפסוני לעולם — הרי שיכולתי להתירחם לזה כאל פיסת-נייר סתם. הנס דה לארה נתפסה ב-1944 ביחד עם משפחתה ונשלחה — רק היא — למחנה-הריכוז לנשים שבראוונסבורוק. השאר נשלחו לביתם. היא נשארה בחיים, ודאי הודות לאופיה החזק. אפילו בראוונסבורוק היתה פעילה. אחרי המלחמה חזרה דרך שוודיה. שנים על שנים עשתה עבודה מסוכנת ביותר, בשל היותה יהודיה, ומעולם לא נזכרו לכבודה כפי שהיה מגיע לה וכפי שכיבדו אחרים, שעמדו בראשם של אירגונים, לעתים אפילו בנגיד לרצונם.

ב-5 בספטמבר 1944 שוב התחולל שינוי בלתי-צפוי בפעילותי. יום זה נודע לאחר-מכן כיום ג' המטורף. הכמיתה לשיחרור היתה תמיד עצומה ובגלל תקלה בשירותי התקשורת יצאה האוכלוסיה לרחובות באופן ספונטאני — אפילו כאלה

שצריכים היו להיות מוסתרים היטב. ילדים נוספו בדגלי בריטניה קטנים כאילו לקבל את פני הטאנקים האנגליים. נאצים הולנדים ברבבותיהם הסתערו על תחנות הרכבת ועל הקרונות וביקשו הסעה לגרמניה — אך לא לזמן רב נתקבלו שם, כי אפילו הגרמנים לא רצו בהם, וכעבור חודשים אחדים שלחו אותם חזרה להולנד. המצב נעשה מסוכן ביותר, בייחוד בשביל אירגוני המחתרת, כי רבים החלו לשכוח את כללי הזהירות והיה הכרח לנקוט אמצעים — זו היתה דעתם של כל המנהיגים האחראים. אחרי הידברות באמצעותם של אנשיהקשר שלי חוקם שירות שליחים ואיגפורמאציה משלנו וכעבור זמן-מה העניקה לנו המפקדת העליונה של בעלות-הברית את הסמל RR (ראשי-תיבות של „רוֹלס רויס“; כל סוכנויות המחתרת כונו בשם אחד בסמלי המכוניות ואנחנו התגאינו ביקורת הסימן שהוענק לנו). RR הורכב מתקבוצות תבואות: ברנסמה — בפיקודו של הוגו ז'ן דר וילן, שמרכזה היה בדלפט; קבוצת סטודנטים, שבראשה עמד קארל דה פריס, וכן קבוצת דה קס. החלטנו שהודות לנסיך שגרש במשך הזמן יש להשתית את האירגון על בסיס מדעי ממש. שלושת המרכיבים צריכים היו להמשיך בפעולותיהם ה„גורמליות“ מבלי לקחת חלק באירגון החדש. ב־RR הונחתה חלוקה פונקציונאלית:

- RR 1: הוגו — לניהול כללי;
- RR 2: קארל — לשירות השליחים;
- RR 3: דה קס — לסוכנות הידיעות.

הוגו היה ממש קוסם. מימי לא ראיתי אדם שכאילו לא עשה כלום, אך ידע להלהיב אחרים שיעשו כל אשר רצה שיעשה. כל הדרוש לנו: אופניים, מזון, סיגריות או סיגארים — הכל הגיע בזמן ובכמות המבוקשת.

קארל היה צעיר כשרוני ביותר, בעל מוח יוצר ודיקן כמחשב. את כוח האדם הדרוש — לרוב צעירות — הצליח לגייס תוך זמן קצר ביותר ושירות השליחים פעל במידת דיוק כזו שגם הרכבת יכלה לקנא בו.

אין צורך לתאר כאן בפרוטרוט את הקמתה של RR ואת הרישניה, כי יש על כך ספר בן 140 עמוד: הקמתה של ה־RR ופעולותיה — שעות סמנו נמצא גם ב„יד ושם“, אלא שברצוני להוסיף כאן כמה פרטים אופייניים שלא מצאו את מקומם בספר זה.

המשדר הסורי „פאקארד“ איפשר לנו מגע ישיר עם מפקדת בעלות-הברית. טובן שהיתה זו תקשורת חדיסטית, אולם פנמיים באותה תקופה קיבלנו תגובה. פעם הופצצו רובעים מטויטים של העיר האג בידי ידידנו וחשבונו: האם כל עבודתנו היא לשווא? שידורנו להם כי אנו סבורים שהודות לשירות הידיעות שלנו מוכרות כל המטרות הצבאיות ואין אנו מבינים בשל מה באה הפצצה זו, אם לא נקבל הסבר משכנע, נפסיק את השירות. כעבור יומיים הסביר צירציל מעל גלי הבי.בי.סי. שהכוונה היתה לפגוע בכניית-השילוח של ה־V2. הוא התנצל על המשנה — ואנו המשיכנו בשירות ואף הקדשנו תשומת-לב רבה לאתר השילוח של ה־V2. אנשינו נמצאו תמיד באיזור השילוח כשהם מוסתרים מסביב לאתר. היו אלה טילים

מסוכנים ביותר, כי רבים מהם נפלו ארצה מיד אחרי השילוח. לכן נמנעו הגרמנים מלהפעילם בעצמם והשתמשו לשם כך בשבויי־מלחמה רוסיים. פעם קרה שמשקיפיו תפסו וסילקו אחד ממכשירי התופת הללו. הוא פורק, צויד לכל פרטי התנזל שבו נבדק בדיקה כימית. העברנו אינפורמציה מלאה וקיבלנו תגובה שנית (ואחרונה): „עבודה טובה!“

קיומו של האירגון החדש לא נעלם מעיני הגרמנים לאורך ימים, וייתכן כי חשדו שאני קשור אליו. אחרת לא אוכל לתרץ את הפשיטת הגדולה שערכו, בפיקודו של וילי לאנס, על ביתי בלארן, מאוחר כלילה אור ל־30 באוקטובר 1944, יום הולדתי. נראה שהם היו עד כדי כך גאיביים או סנטימנטאליים, שחשבו כי ביום זה אקצא בביתי. רכב צבאי הקיף את הבית. עליזה פתחה את הדלת לפי דרישתם והם הסתערו פנימה באקדחים שלופים ושאלו היכן אני. עליזה ענתה שזה שנים לא ראתה אותי וכי מקום הימצאי איננו ידוע לה. כרי שסירבו לתאמין לה והתעקשו לחקור אותה, עד שהראתה להם את מכתבי ואת טבעת הנישואין. עתה הם נעשו פחות בטוחים בשלחם. בשאר יושבי־הבית כמעט לא העיפו עין ובריגהם היחת גם בחזרת יהודית מזויגה, קרקה, שגרה אִתנו כבר משנת 1937. לבסוף הפלישו: „זהו קן של כנוסיות יוצרים!“ אבל הפקודה שניתנה להם לא היתה לצוד יהודים; לכן הוסיפו לחקור את עליזה שעות על שעות — אך היא נשארה בשלה. לבסוף ביקשו תמונה שלי, אך בידי עליזה לא היתה כזו. עתה גברה שוב חשדנותם והם הפכו את הבית כולו, אך לא גילו תמונה ואף לא את המקלט, שבאותו יום לא היה בשימוש. למחרת בבוקר קיבלתי אות אחרת ונעלמתי מתאופק למשך שבוע שלם בביתו של מאן פכט, סוחר עתיקות, ליד תבור אנטוול. הוא עצמו נאלץ להסתתר כבר מזמן ביחד עם בני משפחתו והשמירה על הבית נמסרה בידי קלמנס מוילמן, האיש שהביא אותי שמה. לא פגשתי שם יצורים חיים מלבד סוכנת־בית זקנה ותוכי, שאפשרויות תשוחה אחר היו מוגבלות ביותר. אולם כל זה לא הפריע לי, כי ניצלתי את הזמן לשם כתיבת רומאן על המחתרת, אותו השלמתי אחר־כך בגן־העדן של צאלברג. לא פורסמתי ספר זה כי לפי דעתו של לו ליכטפלד הוא נכתב לא ממרחק של זמן ומקום מהנושא. לכן גם לא לקחתי יותר לידי את כתבי־היד. במקום זה התחלתי ללמוד רוסית, אך המלחמה הסתיימה בטרם הגעתי רחוק. ה־R.K. התחילה רשמית ב־20.5.45. חשבנו שמוטב לנו להתחיל בשיקום ארצנו. הגה מכתב המעיד על מה שחשבו אחרים על עבודתנו:

מאז ספטמבר 1944 הייתי אחראי לפעולות צבאיות רבות בארצות השפלה והחיילים הקנדים והאחרים שתחת פיקודי עמדו במיספר קרבות עד לתבוסה המלאה והסופית של האויב. בקרבות אלה נעזרתי תמיד במידע שסיפקתם לי. אני חוזר הכרה על הסיכון הרב שלקחתם על עצמכם ואני יודע את המחיר ששילמתם אתם וחבריכם ששוב אינם אתכם.

אני רוצה שתדעו כי תמיד הייתי מודע למסירותכם וזמן רב לפני השיחרור הסתמכתי עליכם בכל הפעולות נגד האויב. הדיווחים שלכם היו מדויקים ומעודכנים ויש להם חלק חשוב בהבסת האויב.

אני מבית את תודתי לך ולכל אלה שעבדו אתך יחד. אנו, שנהנינו, לעולם לא נשכח את העזותכם, מסירותכם, זריזותכם והקרבתכם השקטה. בעבודה הגדולה שביצעתם למען שיחזור ארצכם הדגמתם את האומץ ואת אהבת החופש שירשתם מאבותיכם.

ה. ד. ג. קרייר, גנרל של הניס הקאנאדי הראשון 31.5.45

אם חשבת שעה, אחרי המלחמה, צפויים לי חיי נחת — הרי תיתת זו אשליה. ראשית כל, תוטלו עלי התפקידים הבאים:

1. חבר הוועדה המייעצת העליונה של המחתרת, שפעלה פחות או יותר כבית נבחרים — בתיעדור של הפארלאמנט;
2. חבר בית המשפט, שדן את משתפי הפעולה עם כוחות הכיבוש הגרמניים (ישיבה פעם בשבוע);
3. חבר הוועדה שהוטל עליה לטהר את אגודת המו"לים ומוכרי הספרים;
4. חבר רשות השידור (5 שנים);
5. חיסולה של ת"ר ושל קבוצת דה קס, כולל ניהולם של שלושה בתי הבראה לנפגעים מאנשי המחתרת; אחד מהם מוקם ב"קט לוי", מעון הקיץ של המלכה וילהלמינה;

ולעניינינו שלי ושל עליזה:

6. עזרת לעליזה בשיקום הוצאת הספרים „קורידז“;
7. ביסוסה ופיתוחה של הוצאת הספרים ABC;
8. ייסודו ופיתוחו של שירות תימצות רפואי (Excerpta Medica), שנשאר עד היום שירות התימצות הבינלאומי המקיף היחיד למקצועות הרפואה בשפת האנגלית;
9. שילובת של מחלקת מדעית בהוצאת הספרים ABC, שאחרי כך התפתחה לחברת עצמאית;
10. היכנונה ופירסומה של האנציקלופדיה האמיתית הראשונה בעולם (כל מה שפורסם עד אז בשם אנציקלופדיות היו, למעשה, מילונים).

רציתי לסיים דו"ח זה לפני ה-2 בפברואר, כי ב-2 בפברואר נפטרה עליזה. נסענו לחופשה בסט. מזריץ, קרוב מאוד למקום שבו החלטנו — לפני שלושים שנה — להתחתן. היא מתה בורעותי מהתקף לב כשעה 9.15 בערב. 13 דקות נמשך מותה. והנה גמרתי את רשימתי זו בלילת שבין ה-31 בינואר וה-1 בפברואר 1978.

(מאנגלית: גיאורג אליסברג)

IN THIS ISSUE

The late Trvia Lubetkin-Zukerman

- In her memory we bring here excerpts from what shortly after arriving here (in 1946) relating what she had witnessed and experienced personally during the last days of the Warsaw Ghetto uprising.

Research

- Yehuda Bauer, Head of the Institute for Contemporary Jewry of the Hebrew University - Jerusalem, brings a renewed research; made possible on the strength of material recently released of publication in London on the background of Joel Brand's mission from Hungary, regarding the deal proposed by the Germans. In this research Y. Bauer makes matters appear in a light different from what was hitherto accepted.
- Jessica Jellinek, from Haifa University, who devotes herself to research on the fate of Croatian Jewry during the war, here deals with the fate of Serbs, Jews and Gypsies under the rule of the puppet government of "Free Croatia".
- Haim Gensey, of Bar Ilan University, sums up the U.S. immigration policy during those fateful years and he analyses its impact upon the rescue of Jews from Nazi occupied Europe.
- Dov Levin, from the Institute for Contemporary Jewry of the Hebrew University, has done a comprehensive study on the Jews in the Baltic countries under Soviet rule. Here, the focus is on Lithuanian Jewry during the years 1940-41. He was able to use official Soviet documents.
- Israel Bialestotzki reviews the fate of the Jewish community at Lodz under German rule, when the city was annexed to the Third Reich; and part the community survived nearly to the end of hostilities on Polish ground.

Articles

- Abraham Korman and Jacob Rabbi take part in the soul-searching discussion on Alexander Donat's essay, published here, that has aroused great interest in the subjects he covered.
- Haim Shatzker criticises the generally accepted approach to the way consciousness of the Holocaust should be brought home to pupils in Israel. He also brings forward a proposal of his own how to deal with the matter.

Testimonials

- Frederick van Eugen, of the Dutch resistance fighters and rescue workers, relates his activities in assisting Jews, when his country was occupied by the Germans during World War Two.
- Miriam Yechiel, of Kibbutz Nir David, was one of the members of the Hashomer Hatzair pioneer movement, who tried to keep going during the war years while in the Soviet Russia. On the strength of records, written at the time and kept by her, she relates what happened to her from her flight from her home town of Rowno (Poland), her being imprisoned and sent to Soviet camps.

Books

- Benjamin Edisteln reviews books printed in Germany. These, together with material collected in Austria, show that the Non-Jews in Austria were aware of what was being done among them and on their soil.